הערות והארות על סדר הפרשה

ברכת דוב

משיעורי וכתבי מורנו ראש הישיבה הגרב"ד ליכטשטיין שליט"א

פרשת וישלח תשפ"ז • גיליון קנ"ג • שנה ד'

ויצו את הראשון לאמר כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה (לב, יח). וברש"י: למי אתה - של מי אתה, מי שולחך, ותרגומו דמאן את, עכ"ל. והיינו דבא לאפוקי שאין כוונת "למי אתה" - למי הולך עתה, אלא הכוונה למי אתה שייך דהיינו מי שולחך. והנה סיים רש"י דתרגומו "דמאן את" והיינו כפי מה שפירש דהכוונה כאן למי שייך ולא למי הולך, אולם דבתרגום שלפנינו מופיע "למאן את". וצ"ל או שהיה לו לרש"י גירסא אחרת, או דהיא גופא - דרש"י בא לתקן הגירסא שלא נגרוס "למאן" כי אם "דמאן". [א.ה. אכן יש חומשים מתוקנים שהגירסא בהם "דמאן"].

על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה (לב, לג). דְּבַר פלא איתא בזוה"ק שכל האוכל בתשעה באב כאילו אוכל מגיד הנשה, ולכאורה הדברים סתומים וחתומים. ובטעמא דקרא למרן הגרח"ק זצוק"ל כתב שגיסו הגר"ש ברזם זצ"ל אמר כמה ביאורים בזה [ואינו מביאם], וכששאל לאביו מרן הקה"י זיע"א, אמר לבאר בזה הוא דהנה ישנו לאדם שס"ה גידים כנגד שס"ה ימים שבשנת חמה, ובתורה ישנם שס"ה לאוין [עי' מכות כ"ג ב'], וממילא יש לפרש שיום ת"ב הוא כנגד הלאו שלא לאכול מגיד הנשה. עכ"ד. וצ"ב הרי שנה שלנו אינה רק שנ"ה ימים כימות הלבנה ולא שס"ה כימות החמה, וא"כ ק"ק לפרש כנ"ל.

ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו ובניו היו את מקנהו בשדה והחרִש יעקב עד בֹּאם (לד, ה). לכשנבוא לדון מהיכן ידעו בני יעקב ששכם טמא את דינה אחותם, לכאו' יש לנו ללמוד מהפסוק כאן שיעקב הוא זה שסיפר להם, שהרי נאמר "והחרִש יעקב **עד בֹּאם**" משמע דרק עד בואם החרישׁ, אבל משבאו כבר לא החרישׁ אלא גילה מה ששמע, ועי'.

ויהי ביום השלישי וגו' **ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבֹאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר** (לד, כה). נחלקו הראשונים מאיזה טעם היה מותר לשמעון ולוי להרוג את כל בני העיר. דלדעת הרמב"ם היה זה משום דעברו על מצוות 'דינים' מז' מצוות בני נח, וז"ל הרמב"ם (פ"ט ממלכים הי"ד): "וכיצד מצוין הן על הדינין, חייבין להושיב דינין ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשש מצוות אלו ולהזהיר את העם, ובן נח שעבר על אחת משבע מצוֹת אלו יהרג בסייף, **ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה, שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו**, ובן נח נהרג בעד אחד ובדין אחד בלא התראה ועל פי קרובים, אבל לא בעדות אשה ולא תדון אשה להם", עכ"ל. ומבואר מהרמב"ם תרתי, חדא דגדר מצוות 'דינים' מז' מצוות בני נח הוא שמחויבין להושיב דיינים בכל פלך ופלך שידונו על ו' מצוות האחרות שלהם. ועוד מבואר ברמב"ם דטעם הריגת בני שכם הוא משום שעברו על מצוות 'דינים', במה שלא דנו את שכם על גזילת בת יעקב.

והרמב"ן (בפס' יג) לא ניח"ל כלל בדברי הרמב"ם, דאם כדבריו דהיה מצד הדין חיוב מיתה על כל בני שכם - היה יעקב קודם וזוכה במיתתם. ועוד דאי משום הא - מ"ט נתחייבו כל בני העיר הריגה, דלפי"ד הרמב"ם רק הרואים שהיה בידם לדון דינו הם שצריכים להתחייב ולא כל בני העיר. [אכן יש שהביאו סייעתא לשיטת הרמב"ם ממה שהרגו רק את הזכרים, דה"ט משום דהנשים אינם כשרות לדון]. והרמב"ן גם פליג על עיקר דברי הרמב"ם וס"ל דגדר מצוות 'דינים' היינו שמצווים בני נח בדינים שונים כישראל, והם דיני נזיקין, דיני אונס ומפתה, וכן שלא לגנוב ולא לעשוק שכר שכיר וכיו"ב, ולא כמו שפירש הרמב"ם שמחויבים להושיב דיינים לדון בדינם. והטעם שנתחייבו מיתה, כתב הרמב"ן דהוא משום שלא היה בהם מי שלא עבר על ע"ז וג"ע, והן אמנם דבעצם לא היה מסור ביד יעקב ובניו לדונם על מה שאינם מקיימין מצוותיהן, מ"מ כאן שרצו שמעון ולוי להנקם על המעשה החמור בגזילת דינה, קמו עליהם להרגם לפי דינם שחייבים מיתה על העבירות שעברו. ויעקב שלא היה ניח"ל במעשיהם הוא משום שהביאו בזה סכנה עליהם משאר יושבי הארץ. [ומה שמתחילה נתרצו כל בני יעקב יחד עם יעקב שימולו ותמורת זה יתנו להם את דינה, ביאר הרמב"ן שם (בתחילת דבריו) דהיה זה מרמה דחשבו שלא יתרצו כל העיר לעניין המילה, ועל הצד שכן ישמעו - אזי ביום השלישי כשיהיו כולם כואבים יקחו את בתם בכוח מבית שכם].

ובספר 'שמועה טובה' להגאון רבי שמואל גפן שליט"א כתב עוד ביאור בטעם הריגת בני בעיר שכם, דהנה זכותם של בני יעקב היה להוציא את דינה מידי שכם הגזלן ואביו חמור, אלא דהואיל והיו מחזיקים בה בחזקה אין דרך אחרת להוציאה מידיהם מלבד הכרזת מלחמה כנגדם. והנה שכם וחמור ידעו היטיב שלא יסכימו בני יעקב להניח את דינה בידיהם, ואעפ"כ החזיקו בה בחזקה, הרי הוכיחו בזה כי מוכנים הם לצאת למלחמה, ואם יֵצְאוּ הם להלחם בודאי יצטרפו כל בני העיר להלחם לצד מלכם. שהרי הדבר דומה לאופן שתבוא מלכות ותקח מידי מלכות אחרת דבר אשר יקר ערך הוא להם ותחזיק בו בחזקה, ברור דיש בזה הכרזת מלחמה ברורה גלויה כנגד המלכות האחרת - אשר בודאי לא תשב בחיבוק ידיים ותניח שישאר הדבר ביד המלכות השניה. ממילא אחר דהיה כאן הכרזת מלחמה מצד שכם, שפיר היה היתר לבני יעקב לצאת להרגם, שהרי במלחמה ודאי מותר להרוג את האויב הנלחם בהם, ולפי"ז יבואר דלא מצד עונש יצאו להרוג את בני העיר כי אם מצד המלחמה שהם פתחו בה.

ועפי"ז ביאר שם עוד כמה ענינים בפרשה, דהנה בהמשך הפרשה מבואר דבני יעקב בזזו את העיר ושבו את נשיהם, ואי נימא דכל טעם הריגתם היה רק משום דמחויבים מיתה מצד הדין, לא מבואר מאיזה טעם בזזו את ממונם, אבל לפי הנ"ל דהיה זה בגדר מלחמה יבואר שפיר דנטלו את הביזה מדין שלל המלחמה. ועוד ביאר עפי"ז הא דכתיב (בסמוך פס' כ"ז) "ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב", דלכאו'

יש להבין מ"ט הפרידם הכתוב מהשאר והדגיש שהרגום בחרב[א], ולפי הנ"ל י"ל דחלוק היה דין מיתתם משאר בני העיר, שהם נתחייבו מיתה על הגזל שגזלו את דינה ועל כן הרגום כדין חייבי מיתה, אבל את יתר בני העיר שנהרגו במלחמה לא הקפידו להרגם בחרב דייקא, ודו"ק.

❧•❧

ויאמר אלקים אל יעקב קום עלה בית א-ל ושב שם ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך (לה, א). הנה יש לדון באחד שלקה בליבו ל"ע עד שהיה פסע בינו ובין המוות ולבסוף נתרפא - הרי שצריך לברך הגומל על הנס שאירע לו. אלא שעד שהספיק לברך, נחלה מחדש כגון שנפצע בתאונת דרכים ושוב נשקפת סכנה לחייו, אך ב"ה אט אט מתאושש מחליו השני, האם חובה עליו כעת לברך הגומל על מה שהבריא מחליו הראשון, או שעליו להמתין עד שיבריא בשלימות מחליו השני, ואז יברך פ"א על שניהם.

ובהעמק דבר כאן מפורש כי עליו להמתין עד שיבריא לגמרי מחליו השני, ורק אז יברך הגומל גם על חליו הראשון. דהנה יעקב אבינו נָדַר אחר שנגלה אליו הקב"ה בחלומו, שאם ישמרנו הקב"ה בדרך וישוב בשלום לבית אביו, יקים מצבה להודות בה לד' (עי' רש"י לעיל כח, כב). וכיון שכן היה על יעקב להקים מצבה מיד אחר שניצל מעשו, ומדוע איפוא נשתהה ולא הקים מצבה עד לקמן פסוק י"ד. וביאר הנצי"ב בהעמק דבר [יעויי"ש שדייק כן מלשון הכתוב כאן "ושב שם"], דכיון דלא הספיק לבנות מצבה תיכף אחר הצלתו מעשו עד שבאה אליו צרת דינה - שלאחריה שוב היה בסכנה מכל העמים הסובבים שיבואו להנקם על הריגת העיר שכם, נשתהה מלבנות מזבח עד שנושע גם מהצרה ההיא ואז בנה מזבח. וסיים שם בזה"ל: "ומכאן יש ללמוד שמי שאירע לו צרה ונמלט ממנה ונצרך להביא תודה או לברך הגומל, ועד שלא הגיע לזה אירע לו צרה אחרת, **אין לו להביא תודה או לברך הגומל עד שיהיה ניצל גם מאותה צרה שהוא נכנס שנית**, עכ"ל. הרי הלכה למעשה לדעת הנצי"ב שאין לברך הגומל על ישועה אם נשתרגה צרה חדשה שממנה טרם באה הישועה.

❧•❧

וירא אלקים אל יעקב עוד בבאו מפדן ארם ויברך אתו. ויאמר לו אלקים שמך יעקב לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך ויקרא את שמו ישראל (לה, ט-י). אולי יש להביא קצת ראיה מכאן, למה שיסד הגאון רבי שמואל גפן שליט"א בספרו הנפלא "שמועה טובה" ריש פרשת ויחי, שחלות ברכה תלויה בכך שיאהב המברך את המתברך, ואם חסר באהבת המברך למתברך אין הברכה יכולה לחול[ב]. דהנה בנוסח "לעולם יהא אדם" שקודם התפילה מבואר דהטעם שקרא הקב"ה ליעקב ישראל הוא משום - "**אהבתך שאהבת אותו** ומשמחתך ששמחת בו קראת את שמו ישראל וישורון". ולכאו' יש לעיין מהו המקור שאכן משום האהבה קראו הקב"ה כאן, אכן לפי הנ"ל י"ל דהוא מפורש בגוף הפסוקים, שהרי קודם לקריאת שמו "ישראל" מפורש בפסוק "ויברך אֹתו", הרי משמע שמתוך הברכה בא לשנות את שמו, כיון שכן בוודאי שהיה זה מכוח האהבה שהרי ברכה אינה חלה אלא עם אהבה, ודו"ק.

❧•❧

ויקרא יעקב את שם המקום אשר דבר אתו שם אלקים בית א-ל (לה, טו). צ"ב הלא כבר לעיל ריש פרשת ויצא (כח, יט) קרא שם המקום כך - דכתיב **"ויקרא את שם המקום ההוא בית א-ל"**, וכאן בפרשה גופא לעיל מוזכר כמ"פ המקום תחת השם "בית א-ל" משמע שכבר היה המקום קרוי כן, וא"כ מהי איפוא קריאת השם הנוספת האמורה כאן. [א.ה. עי' במפרשי התורה מש"כ בזה כמה דרכים].

דברים כדרבנות

לקחי מוסר ומעשה רב

חטוף ואכול כאן בעוה"ז – להוסיף לבושים לנשמה!

הנה מסתמא בשעה שנסתלק לבית עולמו מרן שר התורה הגר"ח קנייבסקי זצוק"ל, עמד שם ודרש במרומים למשך כמה ימים בדברי תורה יקרים מפנינים. כפי המסופר על אחד שאליהו הנביא היה מצוי אצלו, אך פעם אחת אירע שלא בא למשך כמה ימים, כששוב הופיע אחר כמה ימים הסביר אליהו שהסיבה שנעדר היא משום שכעת נסתלק אדונינו הגר"א לבית עולמו, ועם בואו למרומים עמד ודרש על כן נתעכב שם לשמוע דבריו.

ומקור ברור לזה מצינו בספר שומר אמונים שהביא מה שתיאר המגיד לבית יוסף מה יהיה עמו [עם הבית יוסף] אחר לכתו מן העולם (מקור הדברים בספר מגיד מישרים – שבח הרב). ונקדים תחילה כי יש לדעת שהבית יוסף בעל רוח הקודש היה וכל דבריו קודש קדשים, וכמו שהראני פעם מו"ר הגאון רבי יצחק דז'ימיטרובסקי זצ"ל דברי התומים במק"א [כעת לא מצאתי] שכתב על דין אחד שהשמיטו השו"ע, דהנושאי כלים נטו לומר כי אין ראיה מהשמטה זו לפי שיטתו בחבורו בית יוסף במקו"א, אך התומים טוען בתוקף כי ראיה יש להוציא מהשמטה זו, משום שכל דברי השו"ע ברוה"ק נאמרו, והיות שמי שילמד רק את השו"ע בלי הבית יוסף, יצא לו דין מכוח השמטת השו"ע, א"כ יוצא שבשו"ע מופיע הדין כפי מה שמשתמע מההשמטה.

ונבוא כעת לתיאורים המופלגים שתיאר המגיד לב"י, וכך תיאר לו - תחילה יצאו כל צדיקי גן עדן לקראתך כשהשכינה בראשם, ויקבלו פניך בשירים ותשבחות וילווך כולם לחופתך כמו שמלוין חתן שהולך בראש, ויהיו מוכנים לך שבעה חופות זוז לפני מזו, ולאחריהן עוד ז' חופות יעוי"ש באורך. עד שלבסוף תגיע לחופה האחרונה שם ילבישוך לבושים יקרים, וכל הצדיקים ישבו סביך ויהיו שוקלים וטרים עמך בדברי תורה למשך 180 יום, שבסיומם תערוך אתה משתה של דברי תורה למשך ז' ימים, **בהם תדרוש אתה לבדך בדברי תורה** - מאלו שלמדת בעולם הזה ומאלו שלמדת באותם מאת ושמונים יום בעולם העליון, יעוי"ש עוד עד שמסיים שם שיותר מזה אין רשות לגלות דעין לא ראתה אלוקים זולתך. הא למדנו כי ממה שעמל האדם כאן בעוה"ז ידרוש שם בעולם העליון - יחד עם מה שיתלבן עם הצדיקים שם בעולם העליון, וממילא נקל לתאר שכאשר נסתלק לבית עולמו שר התורה מרן הגרח"ק זצ"ל שיגע כל ימיו בתורה, נו"נ בדברי תורה למשך כמה ימים.

אם כן אנו הדלים, לכה"פ נאחוז במה שידנו מגעת לחדש בדברי תורה ללבנם ולהשיבם אל הלב, למען יהא גם לנו בידנו דברי תורה להגיע עמם לפני הצדיקים שבעולם העליון. **והדבר שייך ביותר ע"י הגיליונות הנפלאים בהם מעלים בני הישיבה מהערותיהם וחידושיהם בסוגיות הנלמדות, והדברים מתבדרים בי מדרשא, שזהו מחייב נפלא להתאמץ להוציא הערה ישרה או חידוד נכון בעניינים הנלמדים בסדרי הישיבה.** ובכך קונים חידושים בתורה שאותם יהיה ניתן להגיש גם בישיבה של מעלה.

הבה נחזיק בזה ונתחזק להלביש עצמנו במלבושים רוחניים הלא המה התורה והמצוות, כדאיתא בזוה"ק שהנשמה ברדתה לעולם הרי היא ערומה, וע"י המצוות והמעשים הטובים נעשה לה לבושים, ולפי אופי הלבושים שמתעטפים על הנשמה כאן בעולם, כך הוא הכבוד שזוכה לה בשובה לעולם העליון. ומסיים הזוה"ק דאוי לו למי שהולך מן העולם ערטילאי – ערום ממצוות ומעשים טובים!

(מעובד מתוך שיחה יום שב"ק לסדר "כי תבוא" תשפ"ו)

א. ובאופ"א ביאר בזה המהרי"ל דיסקין דבר נחמד, דמה שהרגו את חמור ושכם בנו ב**חרב** הוא משום דהם כבר היו ביום הרביעי למילתם, דלעיל פסוק י"ט כתיב "ולא אחר הנער לעשות הדבר כי חפץ בבת יעקב", ומשמע שהוא ואביו נמולו מיד באותו היום ואילו שאר כל בני העיר נמולו רק למחרת, ומאחר וכבר היו ביום הרביעי למילתם כבר לא היו כ"כ כואבים והוצרכו להלחם בהם יותר בחזקה משו"ה הרגום בחרב, ודו"ק. [וכ"כ בהעמק דבר].

ב. ובזה ביאר שם מטבע הברכה בברכת כהנים "וציוונו לברך את עמו ישראל **באהבה**", דלכאו' לא מצינו ציווי מפורש שברכת כהנים צריכה להיות באהבה. אולם לפי היסוד הנ"ל יבואר היטב דלא שייך ברכה אם אין אהבה מצד המברך למתברך, ממילא אם ציוה השי"ת לכהנים לברך את העם בע"כ דהציווי הוא לברכם באהבה דבל"ז לא שייך ברכה. מיהו זה יתכן לדחות ע"פ מה שעוררני כהן אחד - לדברי רש"י בפרשת ברכת כהנים עה"פ (במדבר ו, כג) "כה תברכו את בני ישראל **אמור להם**", וז"ל: אמור - מלא, לא תברכם בחפזון ובהלות, **אלא בכוונה ובלב שלם**, עכ"ל. היינו דתיבת "אמור" בכה"ת נכתבת חסר בלא וי"ו, וכיון שבברכת כהנים נכתבה מלא עם וי"ו דרשינן מזה שצריכה הברכה להיות בכוונה ובלב שלם. לפי"ז י"ל דזהו המקור שהברכה צריכה להיות באהבה, דאם אין אהבה לא שייך שתהא הברכה בלב שלם, ודו"ק. [א.ה. ועי' בספר באר שבע עמ"ס סוטה דף ל"ט א'].